

Irena Kolbas

Etnografski muzej

Zagreb

ikolbas@etnografski-muzej.hr

UDK 025.43:39

39.01.001.4

Pregledni članak

Primljeno: 22.05.2006.

Prihvaćeno: 11.07.2006.

# Tezaurus etnologije ali kulturne antropologije<sup>1</sup>

*U radu se problematizira izrada tezaurusa za etnologiju i/ili kulturnu antropologiju. Po svom opsegu, to je disciplina kod koje se, po sadašnjem stanju stvari, definicije preklapaju i prvenstveno je terminološko pitanje te definicije. Za izradu tezaurusa dodatni je problem što ta disciplina obuhvaća i zadire u sva područja ljudskog djelovanja i to je zasigurno glavni razlog nepostojanja primjerenog i općeprihvaćenog tezaurusa iz tog područja ne samo u Hrvatskoj, već i u svijetu.*

**Ključne riječi:** tezaurus etnologije, terminologija, etnologija, kulturna antropologija

## Uvod

S obzirom na to da je nedavno kod nas objavljen udžbenik Williama A. Havelanda *Kulturna antropologija*, čini se da je, uz recenzente-etnologue, naziv te discipline trenutno prihvaćen kao sinonim za etnologiju, što je prvo bilo službeno prihvaćeno u definiranju djelatnosti Instituta za etnologiju i folkloristiku (Prica, 1998/1999: 204), a «unatrag par godina» (<http://www.ffzg.hr/etno/povijest.htm>) i na Odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koji je preimenovan u Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju. Hoće li u već duljem trendu interdisciplinarnosti, polidisciplinarnosti i multidisciplinarnosti sve (ili samo neke) spomenute discipline postati samo dio kulturologije, antropologije ili koje druge znanstvene discipline, pokazat će vrijeme.

---

<sup>1</sup> Naslov je parafraza naslova rada Ines Price (1998/1999) «Etnologija ali antropologija» u kojem se raspravlja o definiranju «naše» struke.

## Definicije «naše discipline»

Ovdje nemam namjeru zalaziti u razrješavanje definicija pojmova etnologija, kulturna antropologija, socijalna antropologija, etnoantropologija (i uopće, antropologija), folkloristika ili čak kulturologija. Brojne su rasprave pisane na tu temu, postoje i brojne definicije čija se prihvaćenost (ako uopće postoji), vremenom i unutar određenih krugova, mijenja.<sup>2</sup>

Za sastavljanje tezaurusa potrebne su definicije disciplina za koje se gradi mreža tezaurusa. Definicije znanstvenih disciplina služe kao okvir tezaurusu. Kao primjer, navodim samo neke od suvremenijih definicija bliskih (ili istih?) naziva<sup>3</sup>:

1. etnologija
  1. «etnolog (je) antropolog koji proučava kulture s komparativnog ili povijesnog stajališta koristeći etnografske prikaze» (Haviland, 14)
  2. «grana antropologije koja proučava podjelu čovječanstva na rase i njihovo porijeklo i podjelu prema određenim obilježjima» (thefreedictionary)
2. etnografija
  1. «sustavni<sup>4</sup> opis određene kulture temeljen na neposrednom opažanju» (Haviland, 14)
3. kulturna antropologija
  1. «grana antropologije koja proučava ljudsku kulturu i društvo» (thefreedictionary)<sup>5</sup>
  2. «grana antropologije koja je usredotočena na ljudsko ponašanje» (Haviland, 8)
4. socijalna antropologija
  1. «grana antropologije koja proučava ljudsku kulturu i društvo» (thefreedictionary)
5. etnoantropologija<sup>6</sup>
6. antropologija
  1. «društvena znanost koja proučava porijeklo i društvene odnose među ljudima» (thefreedictionary)
  2. «proučavanje ljudskog roda na svim mjestima i kroz sve vrijeme njegova postojanja» (Haviland, 5)<sup>7</sup>

---

<sup>2</sup> Neizbježna mi je asocijacija na razdoblje dobro poznato svima upućenima kada je bio proskribiran naziv hrvatski jezik, pa su se jezični udžbenici nazivali «Naš jezik».

<sup>3</sup> Navodim samo discipline koje smatram da bi primarno trebale biti uključene u tezaurus, i to prema njihovoj «važnosti» za temu rada.

<sup>4</sup> Etnografija je, najjednostavnije rečeno, opis pojedinih segmenata narodnog ili pučkog stvaralaštva, a sustavnost se postiže tek sintezom, znači etnološkim, a ne etnografskim radom!

<sup>5</sup> Prema thefreedictionary, kulturna i socijalna antropologija iste su discipline.

<sup>6</sup> Naziv ne definiraju ni thefreedictionary niti Haviland.

<sup>7</sup> Prema Havilandu, etnologija ili sociokulturna antropologija samo je dio kulturne antropologije uz arheologiju i lingvističku antropologiju (11).

7. folkloristika<sup>8</sup> 1. «proučavanje folklor», «bavi se međukulturnim usporedbama tema, motiva, žanrova i struktura s literarnog i etnološkog stajališta» (Haviland, 382)
8. kulturologija<sup>9</sup>
9. kultura 1. kulturu « ... možemo smatrati standardima, često nesvjesnim, po kojima djeluju društvene zajednice ili skupine ljudi» (Haviland, 10), «ideali, vrijednosti i uvjerenja koje (sic! koja) dijele pripadnici nekog društva kako bi interpretirali iskustvo i razvili ponašanje, a odražavaju se u njihovom ponašanju» (ibid. 34)
2. «sva znanja o vrijednosti koje dijeli društvo», «ukusi umjetnosti i običajima koje zastupa određeno društvo» (thefreedictionary)<sup>10</sup>
10. znanost o smeću (garbology) «proučavanje društva na temelju smeća» (thefreedictionary)

Mogle bi se prikazati i druge definicije relevantne za etnologiju, poput materijalne i nematerijalne kulture, tradicije, hijerologije, no već ovih nekoliko, nasumce izabranih, primjera ukazuje na nepostojanje općeprihvaćenih definicija: neke su, iako se još koriste, potpuno deplasirane i zastarjele (definicija etnologije kao grane znanosti koja se bavi rasama!), neke "imaju sreću" da ni ne postoje (etnoantropologija), a neke, o kojima se piše u sveučilišnom udžbeniku, nisu ni definirane! Haviland u kratkom poglavlju o etnologiji, uz pet raznih definicija (etnolog, etnografija, sudioničko opažanje, holistička perspektiva, kazivači) ne donosi definiciju etnologije! (14). On etnologiju naziva i sociokulturna antropologija.

O području, sadržaju i opsegu koje pokriva etnologija/kulturna antropologija, također postoje brojna neslaganja, koja dodatno otežavaju definiranje mreže pojmova koje bi trebao uključivati tezaurus. Srećom, tezaurusi nisu «biblije» ili «sveta pisma», već strukturirani popisi pojmova koji se mijenjaju razvojem znanosti i djelovanjem čovjeka i iz kojih određeni pojmovi »ispadaju» kao zastarjeli i u koje ulaze novi, relevantni. No, ni tu nije kraj problema definiranja opsega pojmova.

Etnologija široko pokriva razna područja: graditeljstvo, odijevanje, prehranu, društvenu organizaciju, vjerovanja i običaje, običajno pravo, narodnu medicinu, književnost i drugo, te tako zadire u sva ljudska znanja i vjerovanja. Tako se tezaurus etnologije nužno preklapa i zalazi u druge znanosti: arhitekturu, dizajn, nutricionizam i dijetetiku, sociologiju, etiku, pravo, medicinu i farmaciju, teoriju književnosti, teoriju

<sup>8</sup> Thefreedictionary ne donosi definiciju pojma.

<sup>9</sup> Thefreedictionary ne donosi definiciju pojma.

<sup>10</sup> Iako thefreedictionary donosi osam definicija kulture s primjerima, navode se samo one koje su relevantne za ovaj rad.

kulture općenito. Na tim se prijelazima i ulascima u druga znanstvena područja za daljnju podjelu trebaju koristiti tezaursi dotičnih disciplina. No, opet, ni tu ne završavaju problemi tezaurusa etnologije.

## Terminologija etnologije ili kulturne antropologije

Višeimena disciplina etnologija, odnosno kulturna antropologija ima u sadržaju pojmove koji su *implicite* njeni, a to je zasigurno najveći broj dijalektalizama u odnosu na druge struke. To samo po sebi nije nerješivo. Jednostavno se izabere jedan deskriptor, a s ostalih se naziva upućuje na taj izabrani deskriptor. U pravilu, deskriptor bi trebao biti termin iz književnog jezika dok dijalektalizmi i lokalizmi ostaju kao nedeskriptori. No, postoji sva sila termina koji naprosto nemaju književni naziv, već im se naziv razlikuje od lokaliteta do lokaliteta. Ni to nije nerješivo. U tom se slučaju može izabrati jedan od dijalektalizama/lokalizama kao deskriptor, ali tada se pojavljuje drugi problem koji ću najlakše objasniti na jednostavnom primjeru: odaberemo li kao deskriptor dijalektalni naziv *rajngla* (koji se, uglavnom, pojavljuje u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske), on će biti potpuno neprimjeren, pa čak i nerazumljiv za opis istog predmeta u, primjerice, Dalmaciji, gdje se takav predmet naziva *teća*. Zasad ne znam kako riješiti ovakvu, sinonimnu, situaciju, ali je svakako potrebno odabrati deskriptore i za takve nazive. Tu je i problem sa zastarjelim nazivima i neologizmima. Kako je jezik živ i promjenljiv, neki su nazivi negdje napušteni ili već zaboravljeni, neki se još pamte,<sup>11</sup> ali se ne koriste, neki su zamijenjeni novim nazivima. To je rješivo u tezaursu navođenjem sinonima i odabirom preferiranog deskriptora, ali ni to nije uvijek lako odabrati. No ovdje smo već na razini pojedinih konkretnih predmeta, a nisu riješene ni osnovne podjele. Namjera je da se konačno počne graditi relevantni tezaurus etnologije hrvatskoga jezika, i sakrivanjem iza brojnih problema pri njegovoj izradi ne postigne se ništa osim dodatnog i prilično kroničnog *cendranja* brojnih etnologa nad neriješenim pitanjima “naše” struke.

U Narodnoj biblioteci Srbije napravljen je tezaurus etnologije. Iako su svjesni da će ga se morati doradivati, on ne samo da služi kao pomagalo bibliotekarima, muzealcima i srodnim disciplinama, već predstavlja još jedan strukturirani rječnik jezika za određenu struku. Taj tezaurus sadrži brojne problematične nazive i veze između pojmova, ali savršen tezaurus, kao ni savršen rječnik, ne postoji. Podijeljen je na (proizvoljnih) 25 područja ljudskog znanja i znanosti. Već je na prvi pogled neobično to što unutar lingvistike nema dijalektologije, ali je tu paleografija koja je inače općeprihvaćena kao primarno povijesna disciplina. Pretpostavljam da je autorica imala određene razloge za takvu podjelu.<sup>12</sup> Čini se da se djelomice slijedio raspored Univerzalne decimalne klasifikacije kao jednog od glavnih i najčešćih pomagala knjižničara-klasifikatora.

<sup>11</sup> Konzervativni etnolozi upravo inzistiraju na starim i zastarjelim nazivima kao dijelu tradicije!

<sup>12</sup> Taj tezaurus «žudi» za detaljnom kritikom jer je pun pogrešaka i, u namjanju ruku, neobičnih pojmova i podjela.

## Kako doći do tezaurusa za etnologiju?

Najprije valja pojasniti u čemu je temeljna razlika između klasifikacije, popisa pojmova i ključnih riječi te pravog tezaurusa.<sup>13</sup>

Klasifikacija donosi podjelu i potpodjele ljudskih znanja i vještina, a može biti abecedna ili brojčana. Notorni je primjer decimalna klasifikacija.

Popisi pojmova i ključne riječi jednostavni su, najčešće abecedni popisi pojmova koji se koriste kao stručni termini unutar pojedinog područja. Ključne se riječi određuju na dva načina: biranjem termina iz teksta (KWIT) ili prema već postojećem popisu pojmova izvan teksta (KWOT). Kod ključnih je riječi bitno izbjegavati općenite termine, a ako su neizbježni, tada u zagradi treba navesti područje na koje se odnose. Na primjer, termin «analiza» moguć je u mnogim disciplinama. Stoga u nekom tekstu iz područja matematike treba kao ključnu riječ navesti «analiza (matematika)».

Tezaurusi su semantički strukturirani popisi pojmova, u pravilu bez definicije pojma. Oni su zapravo, oblici rječnika, s dvije temeljne razlike: abecedni su rječnici abecedno nanizani pojmovi, u pravilu s gramatičkim podacima (imenica, glagol i sl.), s definicijama, i mogućim etimologijama. Tezaurusi su skupovi (*klasteri*) semantičkih pojmova (naziva, termina) među kojima postoji semantička mreža: odabrani termin je *deskriptor*, neodabrani su termini *nedeskriptori* koji se navode kao takvi i s kojih se upućuje na *deskriptor* uputnicom: (v.), obično ne sadrže definicije i gramatičke podatke iako ih i mogu sadržavati, kao i reference iz kojih su preuzete definicije.

Hijerarhija tezaurusa sadrži:

- deskriptore (D)
- nedeskriptore (ND)
- više (nadređene) pojmove (broader terms = BT),<sup>14</sup>
- niže (podređene) pojmove (narrower terms = NT),
- srodne pojmove (related terms = RT)
- sinonime (synonyms = Syn.)
- antonime ili suprotne pojmove (antonyms = Ant.)

*Norma ISO 2788* donosi kratice u dvojezičnom obliku:

- SN/N** (scope notes/napomene o primjeni) napomena o primjeni ili definicija,
- UF/UZ** (use for/uporabi za) uputnice na nepreporučene istovrijedne nazive,

---

<sup>13</sup> Navest će se samo najbitnije značajke navedenih pojmova u kontekstu pojašnjenja i razlikovanja tezaurusa od drugih popisa termina.

<sup>14</sup> Kod viših i nižih pojmova postoji i potpodjela na temelju generičkih i partitivnih odnosa (odnos dio: cjelina).

**TT/NP** (top term/najviši pojam) uputnice na najviši naziv u hijerarhiji (ako je potrebno),  
**BT/ŠP** uputnice na šire nazive,  
**NT/UP** uputnice na uže nazive,  
**RT/SP** uputnice na srodne nazive.<sup>15</sup>

Radi pojašnjenja gradnje tezaurusa, navest ću mogući primjer za tezaurus iz etnologije:

**D:** kuća  
**ND:** hiža  
**BT:** stanovanje (graditeljstvo?)  
**NT:** soba  
**RT:** zgrada, šator, zemunica  
**Syn:** stambeni objekt  
**Ant:** -----,

O pojedinom deskriptoru ovisi hoće li imati i koliko nedeskriptora, sinonima ili antonima.

## Zaključak

Za potrebe ovog rada nije potrebno detaljnije opisivanje izgradnje tezaurusa. No, spomenut ću dva važna tezaurusa koja pritom mogu pomoći. Jedan je od prvih i najrelevantnijih *Rogetov tezaurus* iz 1852. koji je i danas uzor za izradu tezaurusa. To je primjer *općejezičnog* tezaurusa. Kao relevantan primjer *stručnog* tezaurusa ističem Gettyjev *Art and Architecture Thesaurus* (AAT). To je dosad jedan od najboljih i najopsežnijih stručnih tezaurusa za područja koja se djelomice preklapaju s etnologijom, a tu su još i etnografija te muzeologija.

Pri izradi tezaurusa, bitno je znati njegovu namjenu jer ona određuje koji će pojmovi biti obuhvaćeni. Radi li se, primjerice, tezaurus za potrebe etnografskog muzeja, tada ćemo u njemu morati obuhvatiti sve moguće nazive predmeta (bilo kao deskriptore ili druge pojmove) koji mogu biti u muzeju, kao i pojmove vezane uz muzeografiju. Danas taj tezaurus, osim pojmova materijalne baštine, treba obuhvatiti i pojmove nematerijalne baštine.

Ponavljam, jer je bitno, ni jedan tezaurus nije potpun i mijenjanjem jezika mijenjaju se i pojmovi u tezaurusu, ali on mora biti maksimalno obuhvaćen, treba sadržavati

---

<sup>15</sup> HRN ISO 2788:1999 Dokumentacija – Smjernice za izradbu i razvoj jednojezičnih tezaurusa, odj. 9.2.1

svo nazivlje (pojmove, termine) koji su potrebni za obradu muzejske građe, konkretno, etnografske. To je vrlo zahtjevan pothvat, vjerojatno jedan od težih, prvenstveno zbog, već navedenih, nejasno definiranih disciplina i nepostojanja književnih naziva za brojne predmete koje čuva etnografski muzej.

## Literatura:

*Art and Architecture Thesaurus* (AAT) [http://www.getty.edu/research/conducting\\_research/vocabularies/aat/\(11.04.06\)](http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/aat/(11.04.06))

*Bartlett's Roget's thesaurus* (1996), Boston (et al.), Little, Brown and Company

Bauzinger, H. (2002) *Etnologija*, Beograd, Čigoja štampa, Krug

Dokumentacija i klasifikacija muzejskih i galerijskih predmeta, u: *Muzeologija* 25 (1987)

Fruk, M. (1990) Informacija o radu Radne grupe za klasifikaciju muzejskih i galerijskih predmeta i dopuna klasifikacije za grupu Umjetnički predmeti i komunikacija i simboli te etnografska građa, u: *Bulletin o informatizaciji muzejske djelatnosti SR Hrvatske*, 2/1990

Haviland, W. A. (2004) *Kulturna antropologija*, Zagreb, Naklada Slap

*HRN ISO 2788: dokumentacija - Smjernice za izradu i razvoj jednojezičnih tezaurusa (ISO 2788:1986) = documentation - guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri (ISO 2788:1986) = Documentation - principes directeurs pour l'établissement et le développement de thesaurus monolingues (ISO 2788:1986)*, (2004) (2. izd.), Zagreb : Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo

Jovanović, S. (2003) *Grada za tezaurus iz oblasti etnologije*, [www.nbs.bg.ac.yu](http://www.nbs.bg.ac.yu) (28.07.2004.)

Prica, I. (1998/1999) Etnologija ali antropologija, u: *Studia ethnologica Croatica*, str. 201-214

Urbanija, J. (2005) *Metodologija izrade tezaurusa*, Zagreb, Dominović

<http://www.thefreedictionary.com> (28.07.2004.)

<http://www.ffzg.hr/etno/povijest.htm>